



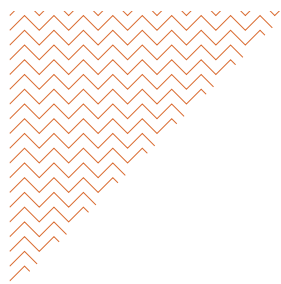
Vlaanderen
is omgeving

Educatie voor duurzame ontwikkeling in de Vlaamse lerarenopleiding

Discussienota in het kader van agenda 2030, SDG 4.7 en UNESCO GAP on ESD, Action Area 3

**DEPARTEMENT
OMGEVING**

<http://www.omgevingvlaanderen.be>



Structurele verankering van educatie voor duurzame ontwikkeling in de Vlaamse lerarenopleiding

Met deze nota willen we het debat rond de structurele verankering van Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO) in de Vlaamse lerarenopleiding op gang brengen en inhoudelijk voeden.

De nota schetst het internationale beleidskader voor EDO in de lerarenopleiding en duidt waarom EDO in de lerarenopleiding een structurele verankering nodig heeft. De voorgestelde engagementen aan het eind van deze nota leveren inspiratie voor verschillende actoren om leraren te vormen die in staat zijn hun leerlingen de kennis, de vaardigheden, de attitudes aan te leren om een duurzame samenleving te bevorderen. Structurele verankering van EDO in de Vlaamse lerarenopleiding is daarbij een gedeelde verantwoordelijkheid en uitdaging: de hogeronderwijsinstellingen (en de opleidingsteams), de overheid en alle overige betrokken partijen hebben elk een rol om het aan te moedigen en te realiseren.

In het kader van agenda 2030, SDG 4.7. en UNESCO GAP on ESD, Action Area 3 én op vraag van het lerend netwerk lerarenopleiding, educatie voor duurzame ontwikkeling

Het netwerk is opgericht door Ecocampus (Departement Omgeving), bestaat sinds 2008 en brengt docenten van lerarenopleidingen en educatoren van ngo's samen. Deze groep wisselt ervaringen uit en deelt expertise over Educatie voor Duurzame Ontwikkeling. Centraal staat de vraag hoe we leraren opleiden die in staat zijn hun leerlingen de kennis, de vaardigheden, de attitudes aan te leren om een duurzame samenleving te bevorderen. In het lerend netwerk bespreken we bruikbare pedagogische en didactische inzichten en instrumenten om educatie voor duurzame ontwikkeling waar te maken. Daarbij nodigen we geregeld internationale gastsprekers uit. Het netwerk kadert in een brede internationale beweging om EDO te integreren in het onderwijs. Zo werd de periode 2005-2014 door de Verenigde Naties uitgeroepen tot het Decennium van educatie voor duurzame ontwikkeling.

Het netwerk stelt vast dat we op een kantelmoment komen. Aan praktijkervaring inzake EDO is er geen gebrek. Het netwerk ontwierp een EDO-competentieprofiel en verzamelde voorbeelden en casussen van EDO-integratie voor de online inspiratiemuur van Ecocampus¹. Toch merken we dat EDO eerder ad hoc en in de marge aan bod komt in opleidingen, via bijvoorbeeld keuzevakken. EDO is duidelijk te weinig structureel verankerd in de hele lerarenopleiding.

Deze vaststelling wordt bovendien internationaal bevestigd in de evaluatie van het Decennium van educatie voor duurzame ontwikkeling²: *While many spoke of the enormity of the task at hand, all who participated were able to make significant and positive inroads. Interested individuals operating within their own spheres of control (e.g., weaving sustainability themes into their own classroom curricula) made great headway reorienting their programs. Also, many institutions were able to develop new courses at both the undergraduate and graduate levels. Problems arose when the Network members advocated for change beyond the sphere of direct control. The lack of mandate from institutional and ministry policies relegated the initiative to an optional realm where already busy faculty members were hard to recruit. Furthermore, the lack of resources, such as an existing research agenda for ESD, also hindered the development of ESD within the institutional setting. As expected, ESD within teacher-education institutions is currently endorsed by early-adopters. However, it will take concerted effort and resources to institutionalize ESD into programs, practices, and policies as well as the entire teacher-education curriculum. As teacher educators, the challenge is ours to accept or ignore. Success or failure, however, will also depend on attention from provincial and national governments that set and fund educational priorities.*

Het lerend netwerk is er meer dan ooit van overtuigd dat een discussie nodig is over een structurele plaats van EDO in de lerarenopleidingen. Internationaal wordt het belang van EDO en de verankering in de lerarenopleiding bovendien verder naar voren geschoven en worden de doelen steeds duidelijker en concreter. In de 17 door de Verenigde Naties geformuleerde

¹ <http://www.omgevingvlaanderen.be/inspiratiemuur>

² Uit: UNECE Steering Committee on ESD (2014). Information Paper 3. Working Group on "Introducing ESD to Teacher Education": Outcomes. Retrieved from: http://www.ECE.org/fileadmin/DAM/env/esd/9thMeetSC/Documents/Information_doc_3_teacher_e

leerde Sustainable Development Goals (SDG's) nemen alle lidstaten verregaande engagementen op rond duurzame ontwikkeling, te realiseren tegen 2030. Subtarget 4.7 van SDG 4 over Quality Education gaat specifiek over EDO in het onderwijs. De indicator die zal bepalen in hoeverre subtarget 4.7 bereikt is, verwijst bovendien naar de verankering van EDO in de lerarenopleiding: *Extent to which (i) global citizenship education and (ii) education for sustainable development, including gender equality and human rights, are mainstreamed at all levels in (a) national education policies, (b) curricula, (c) teacher education and (d) student assessment.* Ook het Global Action Programme (GAP) on Education for Sustainable Development (UNESCO, 2014), de opvolger van het Decennium, schuift de verankering in de lerarenopleiding als essentieel naar voren. Binnen het GAP on ESD staan de doelstellingen om EDO te realiseren geformuleerd op vijf actiedomeinen:

- 1 Advancing Policy
- 2 Transforming learning and training environments
- 3 Building capacities of educators and trainers
- 4 Empowering and mobilizing youth
- 5 Accelerating sustainable solutions at local level

Actiedomein 3 'Building capacities of educators and trainers' zoomt daarbij in op de lerarenopleiding.

Zeer recent kwamen lerarenopleiders, beleidsmakers en onderzoekers uit de hele wereld in Visby samen om kennis en ervaring over EDO in de lerarenopleiding te delen, en om aanbevelingen te doen in het kader van SDG 4 en Actiedomein 3: 'Building capacities of educators and trainers'³.

Waarom EDO structureel verankeren in de vlaamse lerarenopleiding?

EDO moet zichtbaar zijn in curricula, zodat leraren kunnen werken aan de eindtermen op het vlak van wereldoriëntatie (lager onderwijs) en aan vakoverschrijdende eindtermen binnen de context 'Duurzame ontwikkeling en omgeving' (secundair onderwijs). EDO moet bovendien ook zichtbaar zijn omdat het tegemoet komt aan kwaliteitsvol onderwijs: doordat ze zich bewust worden van waarden en normen, zet EDO kinderen en jongeren aan tot kritisch denken, tot systeemdenken, tot stilstaan bij overtuigingen. EDO zet in op het verwerken van gekende inhoud, en ook op het zoeken naar nieuwe kennis: Dit 'onderzoekend leren' omvat het bestuderen van complexe duurzaamheidsvraagstukken, het constructief zoeken naar oplossingen en tegelijk beseffen dat een oplossing van vandaag niet per se de oplossing voor morgen is. EDO is op die manier meer dan instrumenteel leren over technieken hoe je duurzamer kan leven. Het gaat over de manier van duurzaam leren en leven, van verbondenheid, van blijvende nieuwsgierigheid en over het streven naar een rechtvaardige omgeving.

DUURZAME ONTWIKKELING (DO)

Allerlei beleidsteksten erkennen al sinds decennia dat "duurzame ontwikkeling" realiseren een noodzakelijke doelstelling is voor een leefbare toekomst. Ecocampus omschreef duurzame ontwikkeling als volgt: "Duurzame ontwikkeling is een kompas op het moment dat we een antwoord zoeken op maatschappelijke uitdagingen zoals de toenemende sociale ongelijkheid, de manier waarop we energie creëren, de manier waarop we met de natuur omgaan en onze voedselvoorziening. Bovendien moeten we leren anticiperen. Dit kompas helpt ons om dagelijks vorm te geven aan een maatschappij waarbij er genoeg is voor iedereen en voor altijd." (LNE, 2015)

EDUCATIE VOOR DUURZAME ONTWIKKELING (EDO)

Eén van de wegen naar een duurzame ontwikkeling is het opleiden van mensen. Het gaat dan over "educatie voor duurzame ontwikkeling". De 'United Nations Economic Commission for Europe' omschrijft het zo: "Educatie voor duurzame ontwikkeling ontwikkelt en versterkt de capaciteit van individuen, groepen, gemeenschappen, organisaties en landen om oordeelkundige keuzes te maken ten voordele van duurzame ontwikkeling. (...) EDO kan kritische reflectie, grotere bewustwording en betere kansen op volwaardige zelfontplooiing opleveren, zodat nieuwe visies en opvattingen kunnen worden verkend en nieuwe methoden en hulpmiddelen ontwikkeld." (UNECE, 2016) EDO realiseren is een moeilijk en lang proces

³ http://swedesd.uu.se/digitalAssets/606/c_606368-L1-k_btgvisby2016report.pdf

omdat het over competenties gaat die je kan inzetten bij complexe thema's: mensenrechten, wereldburgerschap, gendergelijkheid, klimaatverandering. Daarbij komt de onderlinge verwevenheid van die inhouden. We zien deze inhouden nog teveel als apart aan te leren inhouden. Een concreet bewijs daarvan zijn de verschillende educaties (Natuur- en Milieu-, Wereldburgerschaps-, cultuur-, gezondheidseducatie ...) die historisch en maatschappijgebonden gegroeid zijn. Zo lijkt het opleiden van leerlingen en studenten een én-én-én-verhaal te worden. De Vlaamse Onderwijsraad (VLOR) gaf in 2009 aan dat hij vanuit een dynamisch, geïntegreerd, structureel en toekomstgericht perspectief educaties beschouwt als belangrijke hefboomen voor een brede en maatschappelijk relevante vorming van kinderen en jongeren. Naar aanleiding van het debat over de nieuwe eindtermen zoeken vele actoren momenteel naar dwarsverbanden (het kruispuntdenken) tussen de verschillende educaties. Deze moeten dus niet opgevat worden als naast elkaar staande thema's, maar als authentieke invalswegen om zich te bekwamen in dezelfde vaardigheden en attitudes: kritisch, onderzoekend, constructief en innovatief aan de slag gaan om een leefbare, eerlijke omgeving te creëren.

Welk engagement van Vlaamse lerarenopleidingen, overheid en andere betrokkenen?

Met deze tekst roepen we zowel actoren binnen de lerarenopleidingen als actoren uit andere domeinen op om het EDO-draagvlak mee te vergroten. Het netwerk wijst erop dat het inhoudelijk EDO-verhaal pas gedragen wordt als ook de beleids- en bestuursorganen van de instellingen meestappen. EDO krijgt meer diepgang in een instelling die duurzaamheid uitstraalt. Zo kan een instelling kiezen voor een gezonde enwelzijnsbevorderende leer- en werkomgeving, voor het maximaal inzetten van mogelijkheden op vlak van infrastructuur, voor het onderzoeken van EDO-mogelijkheden in haar onderwijsaanbod, voor het leggen van verbanden met actoren op lokaal en internationaal niveau,... Het helpt bovendien wanneer studenten in de (leraren)opleiding in een "rijke" context vertoeven: een instelling die duurzameontwikkeling waarmaakt door de sociale engagementen die ze opneemt, door de stageplaatsen die ze zoekt(lokaal en internationaal), door haar keuzes van onderzoek en dienstverlening. Het 4E-model⁴ helpt om gedragsverandering in de richting van duurzaamheid in de instelling te versterken en EDO niet alleen in het curriculum aan bod te laten komen, maar ook in de hele schoolcultuur. Het gaat om een *Whole School approach* waarbij initiatieven, acties, structuren als een geheel logisch gecombineerd worden om EDO en DO zowel binnen als buiten de instelling uit te dragen. Deze nota is een aanzet om binnen de lerarenopleidingen uit te zoeken wat zo'n integrale aanpak kan betekenen. We geven hier een reeks mogelijke acties aan die EDO kunnen stimuleren en integreren in de lerarenopleidingen van Vlaamse hogeronderwijsinstellingen, en die kunnen bijdragen tot het behalen van een aantal internationale sleuteldoelstellingen van de SDG's en het GAP met betrekking tot educatie voor duurzame ontwikkeling.

De engagementen zijn deels geïnspireerd op internationale en Vlaamse ervaringen⁵, en zijn deels het resultaat van overleg binnen het Lerend netwerk lerarenopleiding.

⁴ E-model omvat Enable, Encourage, Exemplify en Engage. Het model wordt toegelicht in Jones, P.T. & De Meyere, V. (2016). Terra Reversa. Antwerpen: EPO.

⁵ Volgende documenten werden geraadpleegd:

Hopkins, C., & McKeown, R. (2005). Guidelines and recommendations for reorienting teacher education to address sustainability. Education for Sustainable Development in Action Technical Paper, (2), Paris: UNESCO. Retrieved from <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001433/143370e.pdf>

UNECE Steering Committee on ESD (2014). Information Paper 3. Working Group on "Introducing ESD to Teacher Education": Outcomes. Retrieved from: http://www.ECE.org/fileadmin/DAM/env/esd/9thMeetSC/Documents/Information_doc_3_teacher_education.pdf

UNECE (2015) Ten years of the UNECE Strategy for Education for Sustainable Development Evaluation report on the implementation of the UNECE Strategy for Education for Sustainable Development from 2005 to 2015. Retrieved from: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/esd/ESD_Publications/10_years_UNECE_Strategy_for_ESD.pdf

UNESCO(2014). Roadmap for Implementing the Global Action Programme. Paris: UNESCO. Retrieved from <http://unesdoc.unesco.org/image-s/0023/002305/230514e.pdf>

SWEDSD (2016). Visby Recommendations for enhancing ESD in Teacher Education. Retrieved from: http://swedesd.uu.se/digitalAssets/606/c_606368-l1-k_btgvby2016report.pdf

De engagementen zijn als volgt onderverdeeld:

- Beleid
- Capaciteitsopbouw
- Organisatie van onderwijs
- Onderwijsevaluatie
- Capaciteitsopbouw
- Onderzoek
- Financiering

Dit is géén dwingende lijst van eisen of verwachtingen en mag ook niet als dusdanig worden geïnterpreteerd. Hij is wel dwingend om de verankering van EDO in de lerarenopleiding te bediscussiëren.

TABEL: EDUCATIE VOOR DUURZAME ONTWIKKELING: LIJST VAN MOGELIJKE ENGAGEMENTEN

TERREIN	DOELSTELLING	MOGELIJKE ACTIES
Beleid	• EDO integreren in de kern van lerarenopleiding in de instelling • Visibiliteit EDO verhogen in de gehele instelling én de lerarenopleiding	• EDO-streven integreren in missie en visie van de lerarenopleiding; • EDO-streven integreren bij curriculumhervormingen van de lerarenopleiding; • EDO –streven inbedden in een hele –schoolbenadering (whole school approach), bijvoorbeeld: duurzaamheid als criterium bij aanbestedingsprocedures, duurzaam personeelsbeleid, enz. • SDG's vertalen naar haalbare doelen en pedagogische visie. • ...
Capaciteitsopbouw	• Capaciteit m.b.t. EDO in de lerarenopleiding versterken	• Vorming EDO voor beleidsmakers, beleidsondersteuners en docenten • Goede praktijken en succesvolle projecten uitwisselen via overlegfora over de instellingen en disciplines heen; • Focus op problem-driven onderwijs (bijvoorbeeld: lokale duurzaamheidsvraagstukken) en onderwijs dat hogere orde denken stimuleert. • Concretiseren wat duurzaamheid betekent voor verschillende docenten/opleidingen via actieplannen (in overleg met het werkveld); • ...

Organisatie van onderwijs	• Stimuleren transdisciplinariteit (betrekken stakeholders) • Stimuleren interdisciplinariteit	• Keuzemodule maatschappelijk engagement organiseren • Interdisciplinaire EDO-onderwijsprojecten organiseren • Samenwerken met stakeholders (EDO-organisaties, middenveld,) in de organisatie van vakken/projecten/stages om zo lokale duurzaamheidsvraagstukken te integreren (eventueel in kader van community service learning) • Valoriseren van samenwerking met stakeholders in vakken/projecten/stages valoriseren (bijvoorbeeld extra punten) • Bij stageplaatsen/stage-opdrachten een link leggen/zoeken met EDO
Onderwijsevaluatie	• Studenten responsabiliseren en hun inspanningen valoriseren • Docenten responsabiliseren en hun inspanningen valoriseren • Responsabiliseren en valoriseren van inspanningen opleiding	• Een certificering (diploma-supplement, bonus, kwaliteitskenmerk, enz.) verbinden aan EDO-inspanningen studenten, docenten en opleidingen • Evaluatiecriteria EDO in beoordeling van studenten. • Evaluatiecriteria EDO in beoordeling van docenten. • Evaluatiecriteria EDO in beoordeling van opleiding. •
Onderzoek	• EDO- onderzoek stimuleren • De vertaling van EDO- onderzoek in de praktijk van de Vlaamse lerarenopleiding bevorderen	• Onderzoek naar de relatie tussen EDO en andere educaties in de Vlaamse lerarenopleiding bevorderen. • Actieonderzoek EDO in de Vlaamse lerarenopleiding naar bijvoorbeeld de vraag: 'Hoe worden toekomstige leerkrachten voorbereid om om te gaan met/les te geven over de 'wickedness' van duurzaamheidskwesties? • Criteria (E)DO in beoordeling PWO-projecten. •

Financiering	• Structurele verankering Educatie voor duurzame ontwikkeling ondersteunen en valoriseren	• Onderzoeksmiddelen voor mogelijkheden tot structurele verankering van EDO in de (Vlaamse) lerarenopleiding • Personeelsmiddelen voor het aanstellen EDO-coördinatoren om structurele verankering te bewerkstelligen • Innovatiemiddelen om experimenten om EDO (EDO-eindcompetenties) in de curricula van de Vlaamse lerarenopleiding te integreren. • ...
--------------	---	---

Wij starten het debat!

Tijdens een beleidsseminarie op 16 januari 2017 in Leuven, waar vooral beleidsmakers van alle Vlaamse lerarenopleidingen aanwezig waren, werden bovenvermelde engagementen afgetoetst, aangevuld en geconcretiseerd voor een structurele verankering van EDO in de lerarenopleiding.

Tot slot vermelden we een conclusie van Venturini die zich de vraag stelt hoe educatie zich verhoudt tot het aanpakken van maatschappelijke problemen zoals duurzaamheidsvraagstukken. De auteur vertrekt niet van een lineaire benadering: educatie gaat om 'not just changing the world but just giving others the chance to do so'. (Venturini, 2010). We nodigen met deze nota alle spelers in de lerarenopleiding uit om in hun eigen instelling dit debat breed te voeren.

Nota's

COLOFON

Redactie: Lerarenopleiders binnen de redactiegroep van het Lerend Netwerk Lerarenopleiding: Educatie voor Duurzame Ontwikkeling met als voorzitter Katrien De Maegd (lector in PBA_SO, opleidingsvoorzitter PBA_KO en PBA_LO, HoGent) i.s.m. dienst PBM en Ecocampus van het Departement Omgeving, het Departement Onderwijs en Vorming van de Vlaamse overheid, Studio Globo vzw en Djapo vzw.

VRAGEN OF INFORMATIE?

ecocampus@vlaanderen.be

DEPOTNUMMER

D/2017/3241/305

BRONNEN

- Hugé, J. 2015. Duurzaamheid in onderzoek, adviesnota versie 30.04.2015. Vlaamse Overheid, Departement Leefmilieu, Natuur en Energie. <https://www.lne.be/adviesnota-duurzaamheid-in-onderzoek>
- UNECE (2016). 10 years of UNECE Strategy for Education for Sustainable Development. Geraadpleegd op 26 augustus, 2016, van <http://www.unece.org>
- UNESCO (2014). Roadmap for Implementing the Global Action Programme on Education for Sustainable Development.
- Departement Leefmilieu, Natuur en Energie (2015). Leidraad 'duurzame ontwikkeling als kompas bij de opmaak van leerresultaten'. Brussel.
- Venturini, T. (2010). Diving in magma: how to explore controversies with actor-network theory, Public Understanding of Science, 19(3), 258-273. In Van Poeck, K. & Vleeschouwer, P. (2015).
- Educatie in tijden van transitie? In Peeters, J. (red). (2015). Veerkracht en burgerschap. 164-176. Antwerpen: EPO.



discussienota



Koning Albert II laan 20/8
1000 Brussel
omgevingvlaanderen.be